==========

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

==========

ઇન્દિરા સોહનલાલ

વિરુદ્ધ

કસ્ટોડિયન ઓફ ઇવેક્યુઈ પ્રોપર્ટી, દિલ્હી અને અન્ય.

તા. ૨૮/૧૦/૧૯૫૫.

[એસ. આર. દાસ, કાર્યકારી મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ, વિવિયન બોઝ, જગન્નાથદાસ, જાફર ઇમામ અને ચંદ્રશેખર ઐયર જે.જે.]

ઇવેક્યુઈ પ્રોપર્ટી—કસ્ટોડિયન–જનરલ—પુનરીક્ષણ સત્તાઓ—એડમિનિસ્ટ્રેશન ઓફ ઇવેક્યુઈ પ્રોપર્ટી એક્ટ, ૧૯૫૦ (૧૯૫૦નો ૩૧), કલમો ૨૭, ૫૮(૩)—કાયદો પસાર થતાં પહેલાંનો વ્યવહાર—બહાલી માટેની અરજી—ઈસ્ટ પંજાબ ઇવેક્યુઇઝ (એડમિનિસ્ટ્રેશન ઓફ પ્રોપર્ટી) એક્ટ, ૧૯૪૭ (૧૯૪૭નો ઈસ્ટ પંજાબ એક્ટ ૧૪), કલમો ૫–એ, ૫–બી—૧૯૫૦ના એક્ટ ૩૧ પસાર થયા પછી બહાલીનો આદેશ—પુનરીક્ષણ—કાયદેસરતા—જનરલ ક્લોઝીસ એક્ટ (૧૮૯૭નો ૧૦), કલમ ૬—લાગુ પડવાપણું.

લાહોરથી વિસ્થાપિત થયેલા અરજદાર ત્યાં એક મકાનની માલિકી

ધરાવતા હતા અને ૧૦ ઓક્ટોબર, ૧૯૪૭ના રોજ તેમણે તેનું નિષ્કાંત વ્યક્તિ 'એમ' ની માલિકીની દિલ્હી રાજ્યના એક ગામમાં આવેલી કેટલીક જમીનો સાથે અદલાબદલી કરવાનું આયોજન કર્યું હતું. ૨૩ ફેબ્રુઆરી, ૧૯૪૮ના રોજ, તેમણે ૧૯૪૮માં સુધારવામાં આવેલ અને દિલ્હી રાજ્યને લાગુ કરાયેલા ઈસ્ટ પંજાબ ઇવેક્યુઇઝ (એડમિનિસ્ટ્રેશન ઓફ પ્રોપર્ટી) એક્ટ, ૧૯૪૭ની કલમ ૫–એ હેઠળ અદલાબદલીના આ વ્યવહારની બહાલી માટે એડિશનલ કસ્ટોડિયન ઓફ ઇવેક્યુઈ પ્રોપર્ટી (ગ્રામીણ), દિલ્હી સમક્ષ અરજી કરી હતી. આ કાયદાની કલમ ૫–બી હેઠળ જો કસ્ટોડિયન અથવા એડિશનલ કસ્ટોડિયન દ્વારા આદેશ પસાર કરવામાં આવે તો તે અપીલ કે પુનરીક્ષણને પાત્ર રહેશે નહીં, અને આખરી તથા નિર્ણાયક બનશે. પરંતુ ૨૦ માર્ચ, ૧૯૫૨ સુધી આ અરજીનો નિકાલ થયો ન હતો, અને તે તારીખે એડિશનલ કસ્ટોડિયને અદલાબદલીની પુષ્ટિ કરતો આદેશ પસાર કર્યો હતો. તે દરમિયાન, નિષ્કાંત મિલકતને લગતા કાયદામાં ફેરફારો થયા હતા જેના દ્વારા દિલ્હી રાજ્યને લાગુ કરાયેલ ઈસ્ટ પંજાબ એક્ટ રદ કરવામાં આવ્યો હતો અને પુનઃ અમલમાં મુકાયો હતો, અને છેવટે ૧૯૫૦નો સેન્ટ્રલ એક્ટ ૩૧ પસાર કરવામાં આવ્યો હતો, જેણે અન્ય બાબતોની સાથે કલમ ૨૭ દ્વારા કસ્ટોડિયન–જનરલને પુનરીક્ષણ સત્તાઓ આપી હતી. કસ્ટોડિયન–જનરલે અરજદારને કલમ ૨૭ હેઠળ નોટિસ પાઠવી હતી અને તેમની સુનાવણી કર્યા બાદ, બહાલીનો આદેશ રદ કર્યો હતો અને આ બાબત પર કસ્ટોડિયન દ્વારા પુનર્વિચારણા કરવાનો નિર્દેશ આપ્યો હતો. અરજદાર તરફથી એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે એડિશનલ કસ્ટોડિયન દ્વારા કરવામાં આવેલ બહાલીનો

આદેશ પુનરીક્ષણને પાત્ર ન હતો, એ કારણોસર કે ૧૯૪૮માં અરજી દાખલ થતાં જ અરજદારને કલમ ૫–એ હેઠળ નિર્ણય મેળવવાનો નિહિત અધિકાર પ્રાપ્ત થયો હતો, જે નિર્ણય સાથે કલમ ૫–બી હેઠળ આખરીપણા અને નિર્ણાયકતાનું લક્ષણ જોડાયેલું હતું, અને જનરલ ક્લોઝીસ એક્ટની કલમ ૬ તથા ૧૯૫૦ના એક્ટ ૩૧ની કલમ ૫૮(૩)ને ધ્યાનમાં લેતાં, આ જોગવાઈઓના અનુગામી રદ્દીકરણ અને પુનઃ ઘડતરથી આવા અધિકારને કોઈ અસર થઈ શકે નહીં.

ઠેરવવામાં આવ્યું, (૧) કે જનરલ ક્લોઝીસ એક્ટ (૧૮૯૭નો ૧૦) ની કલમ ૬ આ કેસને લાગુ પડતી ન હતી, કારણ કે ૧૯૫૦ના એક્ટ ૩૧ની કલમ ૫૮(૩) એ કલમ ૬ ના અમલને બાકાત રાખવાના ઈરાદાને દર્શાવતી એક સ્વયં–સંપૂર્ણ જોગવાઈ હતી;

(૨) કે આખરીપણાના લક્ષણ સાથે નિર્ણય મેળવવાનો અધિકાર, જો આવો કોઈ અધિકાર અસ્તિત્વમાં છે તેમ માની લેવામાં આવે તો પણ, તે કોઈ નિહિત અધિકાર નથી અને જ્યાં સુધી હકીકતમાં નિર્ણય લેવામાં ન આવે ત્યાં સુધી તે ઉપાર્જિત થતો નથી, અને માત્ર તે સમયે જ તે એક વિદ્યમાન અધિકાર બને છે.

કોલોનિયલ સુગર રિફાઇનિંગ કંપની લિમિટેડ વિરુદ્ધ અર્વિંગ ([૧૯૦૫] એ.સી. ૩૬૯) અને દિલ્હી ક્લોથ એન્ડ જનરલ મિલ્સ કંપની લિમિટેડ વિરુદ્ધ ઇન્કમ–ટેક્સ કમિશનર ([૧૯૨૭] આઈ.એલ.આર. ૯ લાહોર ૨૮૪ ; ૫૪ આઈ.એ. ૪૨૧) ને ભિન્ન ગણવામાં આવ્યા;

(૩) કે ૧૯૫૦ના એક્ટ ૩૧ની કલમ ૫૮(૩)માં વપરાયેલા "રદ્દીકરણથી રદ કરાયેલા કાયદાના અગાઉના અમલને અસર થશે નહીં" તેવા શબ્દોનો અર્થ "રદ્દીકરણથી અગાઉના કાયદાના ભવિષ્યના અમલને અસર થશે નહીં" તેવો કરી શકાય નહીં; અને

(૪) કે કલમ ૫૮(૩) અંતર્ગત રહેલી યોજના એ છે કે જે દરેક બાબતને નવો કાયદો લાગુ પડે છે તેને નવા કાયદા હેઠળ ઉદ્ભવેલી ગણવાની રહેશે અને તે હેઠળ જ તેનો નિકાલ કરવાનો રહેશે, સિવાય કે નવા કાયદા અગાઉ અમુક પરિણામો પહેલેથી જ ઉદ્ભવી ચૂક્યા હોય અથવા કૃત્યો પૂર્ણ થઈ ગયા હોય, જેને જૂનો કાયદો જ લાગુ પડશે.

કલમ ૫૮ને ધ્યાનમાં લેતાં, ૧૯૫૦નો એક્ટ ૩૧ અમલમાં આવ્યો તે તારીખે પડતર રહેલી બહાલી માટેની અરજદારની અરજીનો નિકાલ આ કાયદા હેઠળ જ કરવાનો હતો અને ૧૯૫૨માં પસાર થયેલો બહાલીનો આદેશ સદરહુ કાયદાની કલમ ૨૭ હેઠળ કસ્ટોડિયન–જનરલની પુનરીક્ષણ સત્તાને આધીન હતો.

વિચારણીય પ્રશ્ન.—શું પડતર કાર્યવાહીના સંબંધમાં અપીલ કરવાના અધિકારને કાર્યવાહી શરૂ થતાં જ પક્ષકારમાં નિહિત થતા મૂળભૂત અધિકાર તરીકે ગણી શકાય કે કેમ.

સિવિલ અપીલ અધિકારક્ષેત્ર : સિવિલ અપીલ નં. ૧૯૫/૧૯૫૪.

કસ્ટોડિયન–જનરલ ઓફ ઈવેક્યુઈ પ્રોપર્ટી, નવી દિલ્હી દ્વારા રિવિઝન નંબર ૩૮૭–આર/જ્યુડિ/૫૩ માં તારીખ ૨૦ મે, ૧૯૫૩ના રોજ આપવામાં આવેલા ચુકાદા અને આદેશ સામે ખાસ પરવાનગી દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી અપીલ.

અચ્છરુ રામ, (તેમની સાથે ગણપત રાય) અરજદાર તરફથી.

સી. કે. દફતરી, ભારતના સોલિસિટર–જનરલ, (તેમની સાથે પોરસ એ. મહેતા અને આર. એચ. ઢેબર) સામાવાળા નંબર ૧ અને ૨ તરફથી.

૧૯૫૫. ઓક્ટોબર ૨૮.

કોર્ટનો ચુકાદો ન્યાયમૂર્તિ જગન્નાથદાસ દ્વારા આપવામા આવેલ.

ન્યાયમૂર્તિ જગન્નાથદાસ—આ ખાસ પરવાનગી દ્વારા દાખલ કરવામા આવેલી અપીલ કસ્ટોડિયન–જનરલ ઓફ ઈવેક્યુઈ પ્રોપર્ટીના તારીખ ૨૦ મે, ૧૯૫૩ના આદેશ સામે છે, જેના દ્વારા એડિશનલ કસ્ટોડિયન ઓફ ઈસ્ટ પંજાબ, દિલ્હીના તારીખ ૨૦ માર્ચ, ૧૯૫૨ના આદેશમાં સુધારો કરવામાં આવ્યો હતો. જણાવવામાં આવનાર તથ્યો અને સંજોગો પરથી અમારી સમક્ષ ઉપસ્થિત થયેલા બે પ્રશ્નો છે: (૧) શું કસ્ટોડિયન–જનરલ પાસે પુનરીક્ષણની એવી સત્તા હતી જેનો તેમણે ઉપયોગ કરવાનો દાવો કર્યો હતો, અને (૨) શું કસ્ટોડિયન–જનરલનો આદેશ તેના ગુણદોષના આધારે આ કોર્ટ દ્વારા હસ્તક્ષેપ કરવા યોગ્ય હતો કે કેમ.

અમારી સમક્ષના અરજદાર, શ્રીમતી ઈન્દિરા સોહનલાલ, લાહોરથી વિસ્થાપિત થયેલી વ્યક્તિ છે. તેઓ લાહોર ખાતે ૫, દાનેપુર રોડ તરીકે ઓળખાતા એક મકાનની માલિકી ધરાવતા હતા. પશ્ચિમ પાકિસ્તાનના મલિક સર ફિરોઝ ખાન નૂન દિલ્હી રાજ્યની હદમાં આવેલા પંજાબ ખોર નામના ગામમાં ૭૬૬ વીઘા ખેતીની જમીન ધરાવતા હતા. આ બંને વચ્ચે સદરહુ મિલકતોની મૌખિક અદલાબદલી ૧૦ ઓક્ટોબર, ૧૯૪૭ના રોજ થઈ હોવાનું કહેવાય છે. તે અદલાબદલીના અનુસંધાનમાં મલિક સર ફિરોઝ ખાન નૂને દાનેપુર રોડવાળા મકાનનો કબજો લીધો હોવાનું કહેવાય છે. અરજદારને પણ પંજાબ ખોર ખાતેની સદરહુ ખેતીની જમીનોનો વાસ્તવિક ખેતી કબજો ધરાવતા ગણોતિયાઓની સ્વીકૃતિ દ્વારા સંભવતઃ કબજો સોંપવામાં આવ્યો હોવાનું કહેવાય છે. ૧૯૪૮માં સુધારવામાં આવેલા અને દિલ્હી રાજ્યને લાગુ કરાયેલા ઈસ્ટ પંજાબ ઈવેક્યુઈઝ (એડમિનિસ્ટ્રેશન ઓફ પ્રોપર્ટી) એક્ટ, ૧૯૪૭ (૧૯૪૭નો ઈસ્ટ પંજાબ એક્ટ ૧૪)ની કલમ ૫–એ હેઠળ, આવા વ્યવહાર માટે કસ્ટોડિયન દ્વારા બહાલી મેળવવી જરૂરી હતી. આ કલમના પાલનમાં અરજદારે ૨૩ ફેબ્રુઆરી, ૧૯૪૮ના રોજ એડિશનલ કસ્ટોડિયન ઓફ ઈવેક્યુઈ પ્રોપર્ટી (ગ્રામીણ), દિલ્હી સમક્ષ ઉપરોક્ત અદલાબદલીના વ્યવહારને અને તેના પરિણામે ખેતીની જમીનની મિલકતના તેમને થયેલા તબદીલીને બહાલ રાખવા માટે અરજી કરી હતી. પાછળથી અમલમાં આવેલા અને નિયત નમૂનામાં અમુક વિગતો દર્શાવીને અરજી કરવાનું નિર્ધારિત કરતા નિયમોને ધ્યાનમાં રાખીને, અરજદારે જરૂરી વિગતો રજૂ કરીને તારીખ ૧૪ ઓગસ્ટ, ૧૯૪૮ની સુધારેલી અરજી દાખલ કરી

હતી. રેકોર્ડ પર અસ્પષ્ટ કારણોસર, એડિશનલ કસ્ટોડિયન દ્વારા ૨૦ માર્ચ, ૧૯૫૨ સુધી આ અરજીનો નિકાલ કરવામાં આવ્યો ન હતો. તે તારીખે તેમણે અદલાબદલીની પુષ્ટિ કરતો આદેશ પસાર કર્યો હતો. જોકે, તે દરમિયાન, એડિશનલ કસ્ટોડિયન સમક્ષ તેમના રેવેન્યુ આસિસ્ટન્ટ દ્વારા પંજાબ ખોર ગામની ખેતીની જમીનો, જેમાં આ અદલાબદલી હેઠળ સમાવિષ્ટ જમીનનો પણ સમાવેશ થતો હતો, તેને સંખ્યાબંધ નિર્વાસિત ખેડૂતોને ફાળવવાનો પ્રસ્તાવ મૂકવામાં આવ્યો હતો. આ દરખાસ્તને એડિશનલ કસ્ટોડિયન દ્વારા ૧૨ જૂન, ૧૯૪૯ના રોજ મંજૂર કરવામાં આવી હતી. તેના અનુસંધાનમાં ૨૭ ઓક્ટોબર, ૧૯૪૯ના રોજ છવ્વીસ વ્યક્તિગત ફાળવણીદારોને વિગતવાર ફાળવણી કરવામાં આવી હતી. રેકોર્ડ પર પુનર્વસન પટવારીનો ૨૭ ફેબ્રુઆરી, ૧૯૫૦નો અહેવાલ છે જે દર્શાવે છે કે ફાળવણીદારોએ જમીનનો કબજો મેળવ્યો હતો અને તેમની સંબંધિત જમીનો ખેડવાનું શરૂ કરી ગામમાં સ્થાયી થયા હતા. ૨૦ માર્ચ, ૧૯૫૨ના રોજ એડિશનલ કસ્ટોડિયન દ્વારા બહાલીનો આદેશ પસાર થયા પછી, અરજદારે ૬ મે, ૧૯૫૨ના રોજ એડિશનલ કસ્ટોડિયન સમક્ષ એવી રજૂઆત કરતી અરજી કરી હતી કે ફાળવણીદારો તેમના કબજામાં દખલ કરી રહ્યા છે અને તેમને કબજો સોંપવામાં આવે તેવો આદેશ કરવા તથા જમીનના વિવિધ ફાળવણીદારો અને ગણોતિયાઓ સામે કબજો સોંપણીનું વોરંટ જારી કરવા અરજ કરી હતી. નાયબ તહેસીલદારે એવી ભલામણ કરી હતી કે અરજદારને કબજો સોંપી શકાય છે અને તે બાબતમાં જરૂરી કાર્યવાહી કરવા માટે પટવારીને તે મુજબ જાણ કરી શકાય છે. પરંતુ રેકોર્ડ પરથી એ સ્પષ્ટ થતું નથી કે આવું કરવામાં

આવ્યું હતું કે કેમ અથવા વાસ્તવમાં કબજો સોંપવામાં આવ્યો હતો કે કેમ. આ તબક્કે, એડમિનિસ્ટ્રેશન ઓફ ઈવેક્યુઈ પ્રોપર્ટી એક્ટ (૧૯૫૦નો સેન્ટ્રલ એક્ટ ૩૧)ની કલમ ૨૭ હેઠળ કસ્ટોડિયન–જનરલ દ્વારા અરજદારને કારણદર્શક નોટિસ પાઠવવામાં આવી હોવાનું જણાય છે કે અદલાબદલીના વ્યવહારને બહાલ રાખતા એડિશનલ કસ્ટોડિયનના તારીખ ૨૦ માર્ચ, ૧૯૫૨ના આદેશને શા માટે રદ ન કરવો. આ નોટિસમાં એવા કોઈ કારણોનો ઉલ્લેખ નથી કે જેના આધારે બહાલીના આદેશની કાયદેસરતા સામે પ્રશ્ન ઉઠાવવામાં આવ્યો હોય. પરંતુ અરજદારના વિદ્વાન વકીલની સુનાવણી કર્યા પછી, કસ્ટોડિયન–જનરલે ૨૦ મે, ૧૯૫૩ના રોજ બહાલીનો આદેશ રદ કરતો અને બહાલી માટેની અરજીને નવેસરથી નિકાલ કરવા માટે કસ્ટોડિયન સમક્ષ રિમાન્ડ કરતો આદેશ પસાર કર્યો હતો. આ આદેશ જ અમારી સમક્ષની અપીલનો વિષયવસ્તુ છે.

આ કેસમાં કસ્ટોડિયન–જનરલ દ્વારા પુનરીક્ષણ સત્તાઓના ઉપયોગની કાયદેસરતા અંગે ઉઠાવવામાં આવેલા પ્રથમ પ્રશ્નને સમજવા માટે, સમયાંતરે દિલ્હીમાં નિષ્ક્રાંત મિલકતને લગતા કાયદાકીય પગલાંઓમાં થયેલા ફેરફારોનું સંક્ષિપ્ત વર્ણન કરવું જરૂરી છે.

સરહદ પારથી વસ્તીના વિશાળ વર્ગના અચાનક સ્થળાંતરથી રાહત અને પુનર્વસનની ગંભીર સમસ્યાઓ સર્જાઈ હતી, અને તે અભૂતપૂર્વ પરિસ્થિતિને પહોંચી વળવા માટે જુદા જુદા રાજ્યો અને પ્રાંતો દ્વારા સમયાંતરે વિવિધ કાયદાકીય પગલાં લેવામાં આવ્યા હતા. જ્યાં સુધી દિલ્હી પ્રાંતનો સંબંધ છે, ત્યાં

સૌથી પહેલો કાયદો ઈસ્ટ પંજાબ ઈવેક્યુઇઝ (એડમિનિસ્ટ્રેશન ઓફ પ્રોપર્ટી) એક્ટ, ૧૯૪૭ (૧૯૪૭નો ઈસ્ટ પંજાબ એક્ટ ૧૪) હતો, જે ૯ સપ્ટેમ્બર, ૧૯૪૭ના રોજના દિલ્હી લૉઝ એક્ટ, ૧૯૧૨ હેઠળના જાહેરનામા દ્વારા દિલ્હી પ્રાંતમાં લાગુ કરવામાં આવ્યો હતો. ત્યારબાદ ઈસ્ટ પંજાબ ઈવેક્યુઇઝ (એડમિનિસ્ટ્રેશન ઓફ પ્રોપર્ટી) (એમેન્ડમેન્ટ) ઓર્ડિનન્સ, ૧૯૪૮ (૧૯૪૮નો ઈસ્ટ પંજાબ ઓર્ડિનન્સ નંબર ૨) દ્વારા અને પાછળથી ઈસ્ટ પંજાબ ઈવેક્યુઇઝ (એડમિનિસ્ટ્રેશન ઓફ પ્રોપર્ટી) (એમેન્ડમેન્ટ) એક્ટ, ૧૯૪૮ (૧૯૪૮નો ઈસ્ટ પંજાબ એક્ટ ૨૬) દ્વારા અનુગામી સુધારાઓ કરવામાં આવ્યા હતા, જેણે બે નવી કલમો ૫–એ અને ૫–બી દાખલ કરી હતી, જેમાં નિષ્ક્રાંત મિલકતને લગતા વ્યવહારોની બહાલીની આવશ્યકતા નિર્ધારિત કરવામાં આવી હતી અને કસ્ટોડિયનના આદેશો સામે અપીલ કરવાની જોગવાઈ કરવામાં આવી હતી. આમાં ઈસ્ટ પંજાબ ઈવેક્યુઇઝ (એડમિનિસ્ટ્રેશન ઓફ પ્રોપર્ટી) (સેકન્ડ એમેન્ડમેન્ટ) એક્ટ, ૧૯૪૮ (૧૯૪૮નો ઈસ્ટ પંજાબ એક્ટ ૪૯) દ્વારા વધુ સુધારો કરવામાં આવ્યો હતો. આ તમામ સુધારાઓ પણ દિલ્હી લૉઝ એક્ટ હેઠળ અનુક્રમે ૨૯ ડિસેમ્બર, ૧૯૪૭, ૨૮ જાન્યુઆરી, ૧૯૪૮ અને ૨૨ એપ્રિલ, ૧૯૪૮ના કેન્દ્ર સરકારના ક્રમિક જાહેરનામા દ્વારા દિલ્હી પ્રાંતમાં વિસ્તૃત કરવામાં આવ્યા હતા. જ્યાં સુધી આ કાયદાકીય પગલાં ચીફ કમિશનરના પ્રાંતોને લાગુ પડતા હતા, ત્યાં સુધી તેમને એડમિનિસ્ટ્રેશન ઓફ ઈવેક્યુઈ પ્રોપર્ટી (ચીફ કમિશનર્સ પ્રોવિન્સીસ) ઓર્ડિનન્સ, ૧૯૪૯ (૧૯૪૯નો સેન્ટ્રલ ઓર્ડિનન્સ નંબર ૧૨) દ્વારા રદ કરવામાં આવ્યા હતા, જે જ્યાં સુધી દિલ્હીનો સંબંધ છે ત્યાં

સુધી ૧૩ જૂન, ૧૯૪૯ના રોજ અમલમાં આવ્યો હતો. આ વટહુકમ પણ રદ કરવામાં આવ્યો હતો અને તેના સ્થાને આસામ અને પશ્ચિમ બંગાળ સિવાય ભારતના તમામ પ્રાંતોને લાગુ પડે તેવો નવો સેન્ટ્રલ ઓર્ડિનન્સ અમલમાં આવ્યો હતો. તે એડમિનિસ્ટ્રેશન ઓફ ઈવેક્યુઈ પ્રોપર્ટી ઓર્ડિનન્સ, ૧૯૪૯ (૧૯૪૯નો સેન્ટ્રલ ઓર્ડિનન્સ નંબર ૨૭) હતો, જે ૧૮ ઓક્ટોબર, ૧૯૪૯ના રોજ અમલમાં આવ્યો હતો. આ સેન્ટ્રલ ઓર્ડિનન્સ પણ રદ કરવામાં આવ્યો હતો અને તેના સ્થાને એડમિનિસ્ટ્રેશન ઓફ ઈવેક્યુઈ પ્રોપર્ટી એક્ટ, ૧૯૫૦ (૧૯૫૦નો સેન્ટ્રલ એક્ટ ૩૧) અમલમાં આવ્યો હતો, જે ૧૭ એપ્રિલ, ૧૯૫૦ના રોજ અમલમાં આવ્યો હતો.

આ તબક્કે એ નોંધવું જરૂરી છે કે ૧૯૪૯નો સેન્ટ્રલ ઓર્ડિનન્સ ૨૭ પસાર ન થયો ત્યાં સુધી સમગ્ર ભારત માટે કોઈ કસ્ટોડિયન–જનરલ ન હતા. ઈસ્ટ પંજાબ એક્ટ ૨૬/૧૯૪૮ દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી અને દિલ્હીને લાગુ કરવામાં આવેલી કલમ ૫–એ અને ૫–બી નીચે મુજબ હતી:

> "૫–એ.(૧) ૧૫ ઓગસ્ટ, ૧૯૪૭ના રોજથી અથવા ત્યારપછી, કોઈ નિષ્ક્રાંત અથવા નિષ્ક્રાંત થવાનો ઈરાદો ધરાવતી વ્યક્તિ દ્વારા અથવા તેના વતી કરવામાં આવેલ કોઈપણ મિલકતમાંના હિત અથવા કરાર આધારિત અધિકારના સંબંધમાં વેચાણ, ગીરો, ગિરવે, પટ્ટો, અદલાબદલી અથવા અન્ય કોઈ તબદીલી, જ્યાં સુધી તે કસ્ટોડિયન દ્વારા બહાલ કરવામાં ન આવે ત્યાં સુધી, આવી તબદીલીના પક્ષકારોને

અથવા તેમના હેઠળ દાવો કરતી કોઈપણ વ્યક્તિને કોઈ અધિકાર અથવા ઉપાય આપવા માટે અસરકારક રહેશે નહીં.

(૨) આવી તબદીલીને બહાલ રાખવા માટેની અરજી, તબદીલી હેઠળ હક્કનો દાવો કરતી કોઈપણ વ્યક્તિ દ્વારા, વ્યવહાર થયો તે તારીખથી બે મહિનાની અંદર, અથવા આ વટહુકમ કે કાયદો અમલમાં આવ્યાની તારીખથી બે મહિનાની અંદર, આ બેમાંથી જે મોડી હોય તે તારીખથી, અથવા કસ્ટોડિયન દ્વારા કારણો નોંધીને મંજૂર કરવામાં આવે તેવી વધુ મુદતની અંદર, કસ્ટોડિયન સમક્ષ કરી શકાશે.

(૩) મૌખિક સમજૂતી દ્વારા થયેલી માલૂમ પડેલી તબદીલીને બહાલ રાખવા માટે ૩૧ માર્ચ, ૧૯૪૮ પછી કરવામાં આવેલી કોઈપણ અરજીને, અથવા પેટા–કલમ (૨)ની જોગવાઈઓનું પાલન ન કરતી હોય તેવી અન્ય કોઈપણ અરજીને કસ્ટોડિયન રદ કરશે.

(૪) કસ્ટોડિયન, પેટા–કલમ (૩) હેઠળ રદ ન કરાયેલી હોય તેવી અરજીની સંક્ષિપ્ત તપાસ હાથ ધરશે અને જો કસ્ટોડિયનને જણાય કે—

(એ) વ્યવહાર શુદ્ધબુદ્ધિથી અથવા મૂલ્યવાન અવેજ માટે કરવામાં આવ્યો ન હતો; અથવા તો તે વ્યવહારની બહાલી નકારશે;

(બી) કસ્ટોડિયનના અભિપ્રાય મુજબ તે વ્યવહાર નિયત ઉદ્દેશો માટે પ્રતિકૂળ છે; અથવા

(સી) કસ્ટોડિયન દ્વારા લેખિતમાં જણાવવામાં આવનાર અન્ય કોઈ કારણોસર, તે વ્યવહાર બહાલ રાખવા યોગ્ય નથી.

(૫) જો કસ્ટોડિયન વ્યવહારને બહાલ રાખે, તો તેઓ તેને બિનશરતી રીતે અથવા પોતાને યોગ્ય જણાય તેવી શરતો અને નિયમોને આધીન રાખીને બહાલ કરી શકે છે.

(૬) જો આદેશ અરજદાર અથવા તેમના પ્રતિનિધિની હાજરીમાં સંભળાવવામાં ન આવ્યો હોય, તો કસ્ટોડિયન પેટા-કલમ (૩), (૪) અથવા (૫) હેઠળ પોતાના દ્વારા પસાર કરાયેલા આદેશની નોટિસ અરજદાર પર બજાવશે.

૫-બી. જો કલમ ૫-એ હેઠળનો મૂળ આદેશ આસિસ્ટન્ટ અથવા ડેપ્યુટી કસ્ટોડિયન ઓફ ઈવેક્યુઈ પ્રોપર્ટી દ્વારા પસાર કરવામાં આવ્યો હોય, તો આવા આદેશથી વ્યથિત કોઈપણ વ્યક્તિ આદેશની તારીખથી સાઠ દિવસની અંદર કસ્ટોડિયન ઓફ ઈવેક્યુઈ પ્રોપર્ટી સમક્ષ અપીલ કરી શકે છે, જેઓ આવી અપીલનો નિકાલ જાતે કરી શકે છે અથવા નિકાલ માટે તેને એડિશનલ કસ્ટોડિયન ઓફ ઈવેક્યુઈ પ્રોપર્ટીને સોંપી શકે છે; અને આવી અપીલ પરના નિર્ણયને આધીન રહીને, જો કોઈ હોય તો, આસિસ્ટન્ટ અથવા ડેપ્યુટી કસ્ટોડિયન ઓફ ઈવેક્યુઈ પ્રોપર્ટી દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલ આદેશ, અથવા કસ્ટોડિયન કે એડિશનલ કસ્ટોડિયન ઓફ ઈવેક્યુઈ પ્રોપર્ટી દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલ કોઈપણ મૂળ અથવા

અપીલનો આદેશ આખરી અને નિર્ણાયક રહેશે".

જોઈ શકાશે કે આ બંને કલમોએ એવો આદેશ આપ્યો હતો કે ૧૫ ઓગસ્ટ, ૧૯૪૭ના રોજથી અને ત્યારપછી કોઈ નિષ્ક્રાંત અથવા નિષ્ક્રાંત થવાનો ઈરાદો ધરાવતી વ્યક્તિ દ્વારા પોતાની મિલકતના સંબંધમાં કરવામાં આવેલી તબદીલીઓ માટે બહાલી મેળવવી જરૂરી હતી અને તે માટેની અરજીઓ પર પસાર કરવામાં આવેલા આદેશો સામે અપીલ કે પુનરીક્ષણની જોગવાઈ કરી હતી અને તેને આધીન રહીને, આવા આદેશોને આખરી અને નિર્ણાયક બનાવવામાં આવ્યા હતા. બહાલી અંગેની આવશ્યકતા ક્રમિક કાયદાકીય પગલાંઓની અનુક્રમે કલમો ૨૫, ૩૮ અને ૪૦ દ્વારા અમુક સુધારાઓ સાથે, જે આ કેસ માટે પ્રસ્તુત નથી, વધુ કે ઓછા અંશે સમાન સ્વરૂપમાં મૂળભૂત રીતે ચાલુ રાખવામાં આવી હતી. પરંતુ જ્યાં સુધી બહાલી માટેની અરજી પર પસાર કરાયેલા આદેશ સામે અપીલ કે પુનરીક્ષણ થઈ શકવાપાત્ર હોવાનો સંબંધ છે, ત્યાં સુધી સમયાંતરે ફેરફારો થતા રહ્યા છે. ઉપર ટાંક્યા મુજબ ઈસ્ટ પંજાબ એક્ટ ૧૪/૧૯૪૭ની કલમ ૫–બી પરથી જોઈ શકાશે કે કસ્ટોડિયન અથવા એડિશનલ કસ્ટોડિયન દ્વારા પસાર કરાયેલો કોઈપણ મૂળ આદેશ અપીલ કે પુનરીક્ષણને પાત્ર નથી અને તેને સ્પષ્ટપણે આખરી તથા નિર્ણાયક જાહેર કરવામાં આવ્યો છે. ૧૯૪૯ના સેન્ટ્રલ ઓર્ડિનન્સ નંબર ૧૨ની કલમ ૩૦(૧)(બી) દ્વારા કસ્ટોડિયન, એડિશનલ કસ્ટોડિયન અથવા અધિકૃત ડેપ્યુટી કસ્ટોડિયનના મૂળ આદેશ સામે હાઇકોર્ટમાં અપીલ કરવાની જોગવાઈ કરવામાં આવી હતી પરંતુ આવા આદેશના પુનરીક્ષણ માટે કોઈ જોગવાઈ ન હતી.

૧૯૪૯ના સેન્ટ્રલ ઓર્ડિનન્સ નંબર ૨૭ હેઠળ પરિસ્થિતિ નોંધપાત્ર રીતે ભિન્ન હતી. તેની કલમ ૨૪માં અન્ય બાબતોની સાથે એવી જોગવાઈ કરવામાં આવી હતી કે કલમ ૩૮ (જે ઈસ્ટ પંજાબ એક્ટ ૧૪/૧૯૪૭ની અગાઉની કલમ ૫–એ ને અનુરૂપ છે) હેઠળ કરવામાં આવેલા આદેશથી વ્યથિત કોઈપણ વ્યક્તિ, જ્યાં મૂળ આદેશ કસ્ટોડિયન, એડિશનલ કસ્ટોડિયન અથવા અધિકૃત ડેપ્યુટી કસ્ટોડિયન દ્વારા પસાર કરવામાં આવ્યો હોય ત્યાં, નિયત કરવામાં આવે તેવી રીતે અને તેવા સમયની અંદર કસ્ટોડિયન–જનરલ સમક્ષ અપીલ દાખલ કરી શકે છે. તેની કલમ ૨૭માં કસ્ટોડિયન–જનરલની પુનરીક્ષણ સત્તાઓની જોગવાઈ કરવામાં આવી હતી પરંતુ તે સ્પષ્ટપણે માત્ર અપીલના આદેશો પૂરતી જ મર્યાદિત હતી અને કસ્ટોડિયન દ્વારા પસાર કરાયેલા મૂળ આદેશનું કસ્ટોડિયન–જનરલ દ્વારા પુનરીક્ષણ કરવાની કોઈ સત્તા તે હેઠળ આપવામાં આવી ન હતી. પરંતુ આ વટહુકમને રદ કરીને તેનું સ્થાન લેનારા ૧૯૫૦ના સેન્ટ્રલ એક્ટ ૩૧ હેઠળ પરિસ્થિતિ બદલાઈ ગઈ હતી. તેની કલમ ૨૪ હેઠળ અપીલની જોગવાઈ, જ્યાં સુધી તે અહીં પ્રસ્તુત છે ત્યાં સુધી, વાસ્તવમાં પહેલાં જેવી જ હતી. પરંતુ પુનરીક્ષણના સંબંધમાં, આ કાયદાની કલમ ૨૭માં કસ્ટોડિયન–જનરલની પુનરીક્ષણ સત્તાઓ માટે નીચે મુજબના શબ્દોમાં જોગવાઈ કરવામાં આવી હતી:

> "૨૭. (૧) કસ્ટોડિયન–જનરલ કોઈપણ સમયે, પોતાની મેળે અથવા આ સંબંધમાં તેમને કરવામાં આવેલી અરજી પર, કોઈપણ કાર્યવાહીનો રેકોર્ડ કે જેમાં કોઈ ડિસ્ટ્રિક્ટ જજ અથવા કસ્ટોડિયને કોઈ આદેશ પસાર કર્યો હોય, તેવા કોઈપણ આદેશની કાયદેસરતા અથવા ઔચિત્ય વિશે

પોતાની જાતને ખાતરી કરવાના હેતુથી મંગાવી શકે છે અને તેના સંબંધમાં પોતાને યોગ્ય જણાય તેવો આદેશ પસાર કરી શકે છે:

પરંતુ શરત એ છે કે કસ્ટોડિયન–જનરલ કોઈપણ વ્યક્તિને સુનાવણીની વાજબી તક આપ્યા વિના તેના હિતને નુકસાન પહોંચાડે તેવો કોઈ આદેશ આ પેટા–કલમ હેઠળ પસાર કરશે નહીં."

હાલના કેસમાં કસ્ટોડિયન–જનરલ દ્વારા વાપરવામાં આવેલી પુનરીક્ષણ સત્તાઓની કાયદેસરતા સંબંધિત પ્રશ્ન ઉપર જણાવેલી જોગવાઈઓના સંદર્ભમાં ઉપસ્થિત થાય છે.

એ બાબત નિર્વિવાદ છે કે મલિક સર ફિરોઝ ખાન નૂન એક નિષ્ક્રાંત વ્યક્તિ હતા. તેમજ એ બાબત પણ નિર્વિવાદ છે કે પંજાબ ખોર ખાતેની આ મિલકત, જે અદલાબદલીનો વિષયવસ્તુ હતી, તે નિષ્ક્રાંત મિલકત હતી. જોકે પ્રશ્નગત અદલાબદલી ૧૦ ઓક્ટોબર, ૧૯૪૭ના રોજ થઈ હોવાનો આક્ષેપ છે, તેવા સમયે જ્યારે કોઈ નિષ્ક્રાંત વ્યક્તિ પોતે પાછળ છોડેલી મિલકતનો વહીવટ કરે તેની સામે કોઈ પ્રતિબંધ ન હતો, છતાં એ બાબત નિર્વિવાદ છે કે ૧૫ ઓગસ્ટ, ૧૯૪૭થી ખાસ પૂર્વવર્તી અમલ ધરાવતી ઈસ્ટ પંજાબ એક્ટ ૧૪/૧૯૪૭ની કલમ ૫–એ વર્તમાન વ્યવહારના સંબંધમાં પણ લાગુ પડે છે. તેથી, સદરહુ કલમ હેઠળ અને આ સંબંધમાં અનુગામી કાયદાકીય પગલાંઓમાંની અનુરૂપ કલમો હેઠળ બહાલી મેળવવી જરૂરી બને છે. આ આવશ્યકતાના પાલનમાં જ અરજદારે ૨૩ ફેબ્રુઆરી, ૧૯૪૮ના રોજ બહાલી

માટે અરજી કરી હતી, અને ત્યારબાદ ૧૪ ઓગસ્ટ, ૧૯૪૮ના રોજ સુધારેલી અરજી દાખલ કરવામાં આવી હતી. આ જ અરજીઓનો ૨૦ માર્ચ, ૧૯૫૨ના રોજ એડિશનલ કસ્ટોડિયન, દિલ્હી દ્વારા અદલાબદલીની પુષ્ટિ કરતો આદેશ કરીને નિકાલ કરવામાં આવ્યો હતો, જે આદેશમાં ત્યારપછી કસ્ટોડિયન–જનરલ દ્વારા ૨૦ મે, ૧૯૫૩ના રોજ સુધારો કરવામાં આવ્યો હતો.

અરજદારના વિદ્વાન વકીલની મુખ્ય દલીલ એ છે કે ૧૯૫૦ના સેન્ટ્રલ એક્ટ ૩૧ની કલમ ૨૭ હેઠળ કસ્ટોડિયન અથવા એડિશનલ કસ્ટોડિયનના મૂળ આદેશોમાં ફેરફાર કરવા માટે કસ્ટોડિયન–જનરલમાં નિહિત થયેલી સત્તાઓ, કસ્ટોડિયન–જનરલની કચેરીની સ્થાપના કરવામાં આવી અને તેમને પુનરીક્ષણની સત્તાઓ આપવામાં આવી તે સમય કરતાં ઘણા સમય પહેલાં કરવામાં આવેલી અરજી પર કસ્ટોડિયન અથવા એડિશનલ કસ્ટોડિયન દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલા આદેશને લાગુ પડતી નથી. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી છે કે ૨૩ ફેબ્રુઆરી, ૧૯૪૮ના રોજ જ્યારે બહાલી માટેની અરજી પ્રથમ વખત કરવામાં આવી હતી તે તારીખે, કસ્ટોડિયન અથવા એડિશનલ કસ્ટોડિયન દ્વારા કલમ ૫–એ હેઠળ પસાર કરવામાં આવેલો આદેશ કલમ ૫–બી હેઠળ આખરી અને નિર્ણાયક છે. એવી ભારપૂર્વક રજૂઆત કરવામાં આવી છે કે આ જોગવાઈઓના અનુગામી રદ્દીકરણ અને પુનઃ ઘડતરથી બહાલી માટેની પોતાની અરજી પર કસ્ટોડિયન અથવા એડિશનલ કસ્ટોડિયન પાસેથી આખરી અને નિર્ણાયક આદેશ મેળવવાના અરજદારમાં નિહિત અધિકારને અસર થઈ શકે નહીં. આ દલીલના સમર્થનમાં જનરલ ક્લોઝીસ એક્ટની કલમ ૬ અને પ્રીવી

કાઉન્સિલના કોલોનિયલ સુગર રિફાઇનિંગ કંપની લિમિટેડ વિરુદ્ધ અર્વિંગ(૧)ના કેસ પર આધાર રાખવામાં આવ્યો હતો. આ દલીલની કાયદેસરતા નક્કી કરવા માટે, અગાઉના અનુરૂપ કાયદાકીય પગલાંઓને રદ કરનારી સમયાંતરે અમલમાં આવેલી વિવિધ સુસંગત વૈધાનિક જોગવાઈઓના ક્રમને તપાસવો અને તેની અસર નક્કી કરવી જરૂરી છે.

ચીફ કમિશનરના પ્રાંતોને લગતા ૧૯૪૯ના સેન્ટ્રલ ઓર્ડિનન્સ નંબર ૧૨ દ્વારા ૧૯૪૭ના ઈસ્ટ પંજાબ એક્ટ ૧૪નું સ્થાન લેવામાં આવ્યું હતું. અગાઉના કાયદાને રદ કરનારી તેની કલમ ૪૦ નીચે મુજબ હતી:—

> "૪૦. (૧) અજમેર–મેરવાડા અને દિલ્હીમાં અમલમાં રહેલો ઈસ્ટ પંજાબ ઇવેક્યુઇઝ (એડમિનિસ્ટ્રેશન ઓફ પ્રોપર્ટી) એક્ટ, ૧૯૪૭ (૧૯૪૭નો ઈસ્ટ પંજાબ એક્ટ ૧૪) આથી રદ કરવામાં આવે છે.
>
> (૨) આવા રદ્દીકરણ છતાં, ઉપરોક્ત કાયદા દ્વારા આપવામાં આવેલી કોઈપણ સત્તાના ઉપયોગમાં કરવામાં આવેલ કોઈપણ કાર્ય અથવા લેવાયેલ કોઈપણ પગલું, અજમેર–મેરવાડા અને દિલ્હી પ્રાંતોના સંબંધમાં, આ વટહુકમ દ્વારા આપવામાં આવેલી સત્તાઓના ઉપયોગમાં કરવામાં આવેલ અથવા લેવાયેલ હોવાનું માનવામાં આવશે, અને સદરહુ કાયદા હેઠળ થયેલી કોઈપણ શિક્ષા કે શરૂ થયેલી કોઈપણ કાર્યવાહી, આ વટહુકમ હેઠળ થયેલી શિક્ષા અથવા શરૂ થયેલી કાર્યવાહી હોવાનું માનવામાં આવશે, જાણે કે આ વટહુકમ તે દિવસે અમલમાં હતો જ્યારે

આવું કાર્ય કરવામાં આવ્યું હતું, પગલું લેવાયું હતું, શિક્ષા થઈ હતી અથવા કાર્યવાહી શરૂ કરવામાં આવી હતી".

જ્યારે આ વટહુકમ પણ ૧૯૪૯ના સેન્ટ્રલ ઓર્ડિનન્સ નંબર ૨૭ દ્વારા રદ કરવામાં આવ્યો, ત્યારે રદ્દીકરણની કલમ ૫૫ નીચે મુજબ હતી:

"૫૫. (૧) ચીફ કમિશનરના પ્રાંતોમાં અમલમાં રહેલો એડમિનિસ્ટ્રેશન ઓફ ઈવેક્યુઈ પ્રોપર્ટી ઓર્ડિનન્સ, ૧૯૪૯ (૧૯૪૯નો ૧૨) ..... આથી રદ કરવામાં આવે છે.

(૨) ..... .

(૩) આ વટહુકમ દ્વારા એડમિનિસ્ટ્રેશન ઓફ ઈવેક્યુઈ પ્રોપર્ટી ઓર્ડિનન્સ, ૧૯૪૯ અથવા કોઈપણ અનુરૂપ કાયદાના રદ્દીકરણ છતાં, તે વટહુકમ અથવા કાયદા દ્વારા આપવામાં આવેલી કોઈપણ સત્તાના ઉપયોગમાં કરવામાં આવેલ કોઈપણ કાર્ય અથવા લેવાયેલ કોઈપણ પગલું આ વટહુકમ દ્વારા આપવામાં આવેલી સત્તાઓના ઉપયોગમાં કરવામાં આવેલ અથવા લેવાયેલ હોવાનું માનવામાં આવશે, અને તે વટહુકમ અથવા કાયદા હેઠળ થયેલી કોઈપણ શિક્ષા કે શરૂ થયેલી કોઈપણ કાર્યવાહી આ વટહુકમ હેઠળ થયેલી શિક્ષા અથવા શરૂ થયેલી કાર્યવાહી હોવાનું માનવામાં આવશે, જાણે કે આ વટહુકમ તે દિવસે અમલમાં હતો જ્યારે આવું કાર્ય કરવામાં આવ્યું હતું, પગલું લેવાયું હતું, શિક્ષા થઈ હતી અથવા કાર્યવાહી શરૂ કરવામાં આવી હતી".

૧૯૪૯નો ઓર્ડિનન્સ નંબર ૨૭ પણ ૧૯૫૦ના સેન્ટ્રલ એક્ટ ૩૧ દ્વારા રદ કરવામાં આવ્યો હતો. આ કાયદામાં એક વટહુકમ દ્વારા અને ત્યારપછી તે જ વર્ષના એક કાયદા દ્વારા સુધારો કરવામાં આવ્યો હતો. આ રીતે સુધારેલા આ કાયદાની રદ્દીકરણની જોગવાઈ કલમ ૫૮ છે. તેનો મહત્વપૂર્ણ ભાગ નીચે મુજબ છે:

"૫૮. (૧) એડમિનિસ્ટ્રેશન ઓફ ઈવેક્યુઈ પ્રોપર્ટી ઓર્ડિનન્સ, ૧૯૪૯ (૧૯૪૯નો ૨૭) આથી રદ કરવામાં આવે છે.

(૨) ..... .

(૩) આ કાયદા દ્વારા એડમિનિસ્ટ્રેશન ઓફ ઈવેક્યુઈ પ્રોપર્ટી ઓર્ડિનન્સ, ૧૯૪૯ (૧૯૪૯નો ૨૭) ના રદ્દીકરણથી ..... તેના અગાઉના અમલને કોઈ અસર થશે નહીં, અને તેને આધીન રહીને, તે વટહુકમ દ્વારા અથવા તે હેઠળ આપવામાં આવેલી કોઈપણ સત્તાના ઉપયોગમાં કરવામાં આવેલ કોઈપણ કાર્ય અથવા લેવાયેલ કોઈપણ પગલું આ કાયદા દ્વારા અથવા તે હેઠળ આપવામાં આવેલી સત્તાઓના ઉપયોગમાં કરવામાં આવેલ અથવા લેવાયેલ હોવાનું માનવામાં આવશે, જાણે કે આ કાયદો તે દિવસે અમલમાં હતો જ્યારે આવું કાર્ય કરવામાં આવ્યું હતું અથવા પગલું લેવાયું હતું".

આમ, ઈસ્ટ પંજાબ એક્ટ ૧૪/૧૯૪૭થી લઈને વર્તમાન સેન્ટ્રલ એક્ટ ૩૧/૧૯૫૦ સુધી દિલ્હીને લગતા નિષ્ક્રાંત મિલકત કાયદાના સંક્રમણમાં ત્રણ

રદ્દીકરણો થયા છે. પ્રથમ બે રદ્દીકરણ જોગવાઈઓ લગભગ સમાન શબ્દોમાં છે પરંતુ ત્રીજી જોગવાઈ કંઈક અંશે ભિન્ન છે. આ તફાવત બે બાબતોમાં છે: (૧) અગાઉની રદ્દીકરણ કલમોમાં રહેલી એવી જોગવાઈ કે "રદ કરાયેલા કાયદા હેઠળ થયેલી કોઈપણ શિક્ષા અથવા શરૂ થયેલી કાર્યવાહી નવા કાયદા હેઠળ થયેલી શિક્ષા અથવા શરૂ થયેલી કાર્યવાહી માનવામાં આવશે, જાણે કે નવો કાયદો તે દિવસે અમલમાં હતો જ્યારે શિક્ષા થઈ હતી અથવા કાર્યવાહી શરૂ કરવામાં આવી હતી" તે જોગવાઈ હવે રદ કરવામાં આવી છે. (૨) એવી જોગવાઈ કે "અગાઉના કાયદા દ્વારા આપવામાં આવેલી કોઈપણ સત્તાના ઉપયોગમાં કરવામાં આવેલ કોઈપણ કાર્ય અથવા લેવાયેલ કોઈપણ પગલું નવા કાયદા દ્વારા આપવામાં આવેલી સત્તાઓના ઉપયોગમાં કરવામાં આવેલ અથવા લેવાયેલ હોવાનું માનવામાં આવશે, જાણે કે નવો કાયદો તે દિવસે અમલમાં હતો જ્યારે આવું કાર્ય કરવામાં આવ્યું હતું અથવા પગલું લેવાયું હતું" તે જોગવાઈ ચાલુ રાખવામાં આવી છે. પરંતુ ખાસ એવી જોગવાઈ કરવામાં આવી છે કે આ બાબત રદ્દીકરણથી "રદ કરાયેલા કાયદાના અગાઉના અમલને" અસર ન થવાને આધીન છે, જેનો સંદર્ભમાં સ્પષ્ટ અર્થ એવો થાય છે કે "કરેલા કોઈપણ કાર્ય અથવા લીધેલા કોઈપણ પગલાં" ના સંબંધમાં રદ કરાયેલા કાયદાનો અગાઉનો અમલ. તેથી વિચારણા માટેનો પ્રશ્ન એ છે કે આ જોગવાઈઓ દ્વારા શું પરિણામ આવ્યું છે.

તે નક્કી કરવા તરફ આગળ વધતાં પહેલાં, જનરલ ક્લોઝીસ એક્ટની કલમ ૬ પર આધાર રાખી શકાય કે કેમ તે વિચારવું ઉચિત છે. રદ્દીકરણ અને પુનઃ ઘડતરના કેસમાં જનરલ ક્લોઝીસ એક્ટની કલમ ૬ અંગેની સ્થિતિ આ કોર્ટ

દ્વારા સ્ટેટ ઓફ પંજાબ વિરુદ્ધ મોહરસિંહ(૧)ના કેસમાં વિચારવામાં આવી હતી અને પૃષ્ઠ ૮૯૯ પર નીચે મુજબ ઠરાવવામાં આવ્યું હતું:

> "જ્યારે પણ કોઈ કાયદાનું રદ્દીકરણ થાય છે, ત્યારે જનરલ ક્લોઝીસ એક્ટની કલમ ૬ માં દર્શાવેલા પરિણામો ઉદ્ભવશે, સિવાય કે, જેમ કે તે કલમ પોતે જ કહે છે તેમ, કોઈ ભિન્ન ઈરાદો જણાતો હોય. માત્ર સાદા રદ્દીકરણના કિસ્સામાં વિપરીત અભિપ્રાય વ્યક્ત કરવા માટે ભાગ્યે જ કોઈ અવકાશ હોય છે. પરંતુ જ્યારે રદ્દીકરણ પછી તે જ વિષય પર નવો કાયદો બનાવવામાં આવે ત્યારે આપણે નિઃશંકપણે નવા કાયદાની જોગવાઈઓ જોવી પડશે, પરંતુ માત્ર તે જોગવાઈઓ કોઈ ભિન્ન ઈરાદો દર્શાવે છે કે કેમ તે નક્કી કરવાના હેતુથી જ.
>
> તપાસની દિશા એ નહીં હોય કે નવો કાયદો જૂના હક્કો અને જવાબદારીઓને સ્પષ્ટપણે જીવંત રાખે છે કે કેમ, પરંતુ એ હશે કે શું તે તેમને નષ્ટ કરવાનો ઈરાદો પ્રગટ કરે છે કે કેમ. તેથી અમે એવા વ્યાપક પ્રસ્તાવ સાથે સંમત થઈ શકતા નથી કે જ્યારે કોઈ કાયદાના રદ્દીકરણ પછી નવો કાયદો ઘડવામાં આવે ત્યારે જનરલ ક્લોઝીસ એક્ટની કલમ ૬ બાકાત થઈ જાય છે. આવા કિસ્સાઓમાં પણ કલમ ૬ લાગુ પડશે જ્યાં સુધી નવો કાયદો તે કલમની જોગવાઈઓ સાથે અસંગત અથવા વિપરીત હોય તેવો ઈરાદો પ્રગટ ન કરે. આવી અસંગતતા નવા કાયદાની તમામ સંબંધિત જોગવાઈઓની વિચારણા પરથી નક્કી કરવાની રહેશે ..... ".

હાલના કેસમાં ૧૯૫૦ના સેન્ટ્રલ એક્ટ ૩૧ની કલમ ૫૮ની પેટા–કલમ (૩) નકારાત્મક અને હકારાત્મક બંને સંદર્ભોમાં તે રદ્દીકરણની અસર દર્શાવવાનો હેતુ ધરાવે છે. અગાઉના વટહુકમના "અગાઉના અમલ" ને લગતો તેનો નકારાત્મક ભાગ જનરલ ક્લોઝીસ એક્ટની કલમ ૬(બી)માંથી લેવામાં આવ્યો હોવાનું જણાય છે, જ્યારે હકારાત્મક ભાગ તે કલમ હેઠળ જે વિચારવામાં આવ્યું છે તેનાથી તદ્દન વિપરીત "કાલ્પનિક ધારણા" ની જોગવાઈ અપનાવે છે. જનરલ ક્લોઝીસ એક્ટ હેઠળ તેના દ્વારા આવરી લેવાયેલી બાબતોના સંબંધમાં સ્થિતિ એવી રીતે નક્કી કરવાની હોય છે જાણે કે રદ કરનારો કાયદો પસાર જ કરવામાં આવ્યો ન હતો, જ્યારે ૧૯૫૦ના સેન્ટ્રલ એક્ટ ૩૧ની કલમ ૫૮ હેઠળ, જ્યાં સુધી હકારાત્મક ભાગનો સંબંધ છે ત્યાં સુધી, સ્થિતિનું મૂલ્યાંકન એવી રીતે કરવાનું છે જાણે કે રદ કરનારો કાયદો અગાઉની સંબંધિત તારીખે અમલમાં હતો. તેથી જ્યાં, હાલના કેસની જેમ, અગાઉની બાબતો પર રદ્દીકરણની અસર દર્શાવવાનો હેતુ ધરાવતી રદ્દીકરણ કલમ એક ભાગમાં અને નકારાત્મક શબ્દોમાં અગાઉના કાયદાના અમલની જોગવાઈ કરે છે, તેમજ બીજા ભાગમાં અને હકારાત્મક શબ્દોમાં નવા કાયદાના અમલની જોગવાઈ કરે છે, ત્યાં સદરહુ જોગવાઈને સ્વયં–સંપૂર્ણ અને જનરલ ક્લોઝીસ એક્ટની કલમ ૬ ના અમલને બાકાત રાખવાના ઈરાદાનું સૂચક ગણી શકાય. તેથી અમારો એવો અભિપ્રાય છે કે આ કેસમાં સદરહુ કલમની મદદ લઈ શકાય નહીં.

હવે, ૧૯૫૦ના સેન્ટ્રલ એક્ટ ૩૧ની કલમ ૫૮(૩)ના અર્થઘટન અંગે એ સ્વીકારવું રહ્યું કે તે મુશ્કેલીથી મુક્ત નથી. રદ્દીકરણ કલમમાં આ પ્રકારની

જોગવાઈ અસામાન્ય નથી અને સામાન્ય રીતે વપરાયેલી ચોક્કસ પરિભાષાને ધ્યાનમાં રાખીને, રદ્દીકરણની અસર તેમજ કરેલા કાર્યો અથવા લીધેલા પગલાંના સંબંધમાં નવા કાયદાના અમલ, અને પડતર બાબતોના સંબંધમાં નવા કાયદાની અસર દર્શાવવાનો હેતુ ધરાવે છે. પ્રથમ દલીલ એવી કરવામાં આવી છે કે આખરીપણાના લક્ષણ સાથે બહાલી માટેની અરજીનો નિર્ણય મેળવવાનો અધિકાર એ એક વિદ્યમાન અધિકાર છે અને જનરલ ક્લોઝીસ એક્ટની કલમ ૬ દ્વારા આવો અધિકાર સુરક્ષિત રહ્યો હોય કે ન રહ્યો હોય, તે એ સિદ્ધાંતના અમલ દ્વારા સુરક્ષિત રહે છે કે અગાઉથી અસ્તિત્વ ધરાવતા અધિકારને અનુગામી કાયદા દ્વારા ત્યાં સુધી અસર થતી નથી જ્યાં સુધી સ્પષ્ટ શબ્દોમાં અથવા આવશ્યક ગર્ભિતાર્થ દ્વારા તેવી જોગવાઈ કરવામાં ન આવી હોય. કોલોનિયલ સુગર રિફાઇનિંગ કંપની લિમિટેડ વિરુદ્ધ અર્વિંગ(૧)ના કેસમાં પ્રીવી કાઉન્સિલ દ્વારા જે સિદ્ધાંત ઠરાવવામાં આવ્યો હતો તેના પર આધાર રાખવામાં આવ્યો છે. તે કેસમાં ૧૯૦૩નો જ્યુડિશિયરી એક્ટ અમલમાં આવ્યો તે તારીખે પડતર કાર્યવાહીમાં પ્રીવી કાઉન્સિલ સમક્ષ અપીલ કરવાનો જે અધિકાર અસ્તિત્વમાં હતો તે સદરહુ કાયદા દ્વારા છીનવી લેવામાં આવ્યો નથી તેમ ઠરાવવામાં આવ્યું હતું, જોકે તે કાયદામાં પ્રીવી કાઉન્સિલ સમક્ષ અપીલના સ્થાને હાઇકોર્ટ ઓફ ઓસ્ટ્રેલિયા સમક્ષ અપીલની જોગવાઈ કરવામાં આવી હતી અને તેને માત્ર પડતર કાર્યવાહીમાં પસાર થયેલા કે થનાર આદેશ સામે અપીલ કરવાના અધિકારના કિસ્સામાં જ લાગુ પડતો ગણવામાં આવ્યો હતો. પ્રીવી કાઉન્સિલે પડતર કાર્યવાહીમાં ઉપલી અદાલત સમક્ષ અપીલ કરવાના અધિકારને વિદ્યમાન

અધિકાર તરીકે ગણ્યો હતો અને ઠેરવ્યું હતું કે સ્પષ્ટ શબ્દો અથવા આવશ્યક ગર્ભિતાર્થ સિવાય દાવો કરનારને પૂર્વવર્તી રીતે તેનાથી વંચિત કરી શકાય નહીં. આ સિદ્ધાંતની પુષ્ટિ પ્રીવી કાઉન્સિલ દ્વારા દિલ્હી ક્લોથ એન્ડ જનરલ મિલ્સ કંપની લિમિટેડ વિરુદ્ધ ઇન્કમ ટેક્સ–કમિશનર, દિલ્હીના કેસમાં તેના વિપરીત કિસ્સામાં નીચે મુજબના શબ્દોમાં કરવામાં આવી હતી:

> "પ્રીવી કાઉન્સિલને એ બાબતમાં કોઈ શંકા હોઈ શકે નહીં કે જે જોગવાઈઓ, જો પૂર્વવર્તી રીતે લાગુ કરવામાં આવે તો, એવા આદેશો પાસેથી તેમની વિદ્યમાન આખરીતા છીનવી લેતી હોય કે જે આદેશો જ્યારે કાયદો અમલમાં આવ્યો ત્યારે આખરી હતા, તે જોગવાઈઓ વિદ્યમાન અધિકારોને સ્પર્શતી જોગવાઈઓ છે".

દિલ્હી ક્લોથ એન્ડ જનરલ મિલ્સ કંપની લિમિટેડ વિરુદ્ધ ઇન્કમ–ટેક્સ કમિશનર(૧)ના કેસમાં, હાઇકોર્ટના જે હુકમો સામે પ્રીવી કાઉન્સિલમાં અપીલ દાખલ કરવાની માંગણી કરવામાં આવી હતી તે હુકમો ૬ જાન્યુઆરી, ૧૯૨૬ અને ૧૨ જાન્યુઆરી, ૧૯૨૬ના રોજના હતા. તે સમયે ઇન્ડિયન ઇન્કમ–ટેક્સ એક્ટ જે સ્વરૂપમાં હતો તે મુજબ અને ટાટા આયર્ન એન્ડ સ્ટીલ કંપની વિરુદ્ધ ચીફ રેવેન્યુ ઓથોરિટી, બોમ્બે(૨)ના કેસમાં પ્રીવી કાઉન્સિલ દ્વારા તેની કલમ ૬૬ ના કરવામાં આવેલા અર્થઘટન અનુસાર પ્રીવી કાઉન્સિલ સમક્ષ અપીલ થઈ શકતી ન હતી. ધારાસભાએ ૧ એપ્રિલ, ૧૯૨૬ના રોજથી અમલમાં આવેલા ઇન્કમ–ટેક્સ એક્ટના એક સુધારા દ્વારા તેમાં કલમ ૬૬–એ દાખલ કરી હતી

અને તેમાં જોગવાઈ કર્યા મુજબ આવા આદેશો સામે અપીલ કરવાનો અધિકાર આપ્યો હતો. આ પરિસ્થિતિમાં પ્રીવી કાઉન્સિલે જે આદેશો સામે અપીલ કરવાની માંગણી કરવામાં આવી હતી તેની આખરીતા દર્શાવીને અને તેને એક વિદ્યમાન અધિકાર તરીકે ગણાવીને પક્ષકાર નવી જોગવાઈનો લાભ લઈ શકે છે તેવી દલીલને ફગાવી દીધી હતી. આવું સ્વાભાવિક રીતે જ હતું કારણ કે નવા કાયદા અગાઉ, જે ક્ષણે આદેશો પસાર કરવામાં આવ્યા તે જ ક્ષણે તેમની સાથે આખરીતા જોડાઈ ગઈ હતી. વર્તમાન કેસમાં સ્થિતિ ભિન્ન છે. ૧૯૫૦નો સેન્ટ્રલ એક્ટ ૩૧ અમલમાં આવ્યો ત્યારે કાર્યવાહી હજુ પણ પડતર હતી. એવો કોઈ આદેશ પસાર કરવામાં આવ્યો ન હતો કે જે ઈસ્ટ પંજાબ એક્ટ ૧૪/૧૯૪૭ની કલમ ૫–બી હેઠળ આખરીતા અને નિર્ણાયકતાના લક્ષણોને આકર્ષિત કરી શકે. વધુમાં, આવી આખરીતાની સંભાવના ૧૯૪૯ના સેન્ટ્રલ ઓર્ડિનન્સ નંબર ૧૨ અને ૧૯૪૯ના સેન્ટ્રલ ઓર્ડિનન્સ નંબર ૨૭ માંની રદ્દીકરણની જોગવાઈ દ્વારા નિશ્ચિતપણે પ્રભાવિત થઈ હતી, જેણે ખાસ એવી જોગવાઈ કરી હતી કે પડતર કાર્યવાહીને નવા વટહુકમ હેઠળ શરૂ થયેલી કાર્યવાહી માનવાની રહેશે, જાણે કે કાર્યવાહી શરૂ થઈ તે સમયે તે અમલમાં હતો. આ બંને વટહુકમોમાંની રદ્દીકરણ કલમોની સરખામણી દર્શાવે છે કે જ્યારે તેમાંથી પહેલા વટહુકમમાં આવા આદેશ સામે અપીલની જોગવાઈ કરવામાં આવી હતી અને બીજા વટહુકમમાં કસ્ટોડિયનના અપીલ આદેશ સામે પુનરીક્ષણ સત્તાના ઉપયોગની જોગવાઈ કરવામાં આવી હતી. અરજદારના વિદ્વાન વકીલ એવી દલીલ કરે છે કે તેમ છતાં, ઓર્ડિનન્સ ૧૨/૧૯૪૯ પ્રખ્યાપિત કરવામાં આવ્યો તે પહેલાં જો કલમ ૫–એ

હેઠળ આદેશ કરવામાં આવ્યો હોત તો તેની સાથે જે આખરીતા અને નિર્ણાયકતા જોડાઈ ગઈ હોત, તેને માત્ર અપીલને આધીન રહેવાની હદ સુધી જ અસર થઈ હતી અને પુનરીક્ષણને નહીં. પરંતુ એકવાર આવા આદેશના સંબંધમાં આખરીતાનું લક્ષણ અનુગામી કાયદા દ્વારા પ્રભાવિત થઈ જાય પછી, તે પહેલાં અપીલની જોગવાઈ દ્વારા અને પાછળથી અપીલ તથા પુનરીક્ષણની જોગવાઈઓ દ્વારા પ્રભાવિત થયું હતું તે બાબત કોઈ મહત્વ ધરાવતી હોય તેમ જણાતું નથી. તે સંજોગોમાં આવી જોગવાઈઓ કાર્યપદ્ધતિમાં થયેલા ફેરફારો કરતાં વિશેષ કંઈ છે તેમ માનવું મુશ્કેલ છે.

આ બાબત ગમે તે હોય, એ સ્પષ્ટ જણાય છે કે પડતર કાર્યવાહીના સંબંધમાં અપીલ કરવાનો અધિકાર કાર્યવાહીની શરૂઆત થતાં જ પક્ષકારમાં નિહિત થતા મૂળભૂત અધિકાર તરીકે સંભવતઃ ગણી શકાય—જોકે અમે તેવો નિર્ણય કરતા નથી—પરંતુ કાર્યવાહી દાખલ થતાં જ પક્ષકારની તરફેણમાં આખરીતાના લક્ષણ સાથે નિર્ણય મેળવવાના આવા કોઈ નિહિત અધિકારની કલ્પના કરી શકાતી નથી. ઈસ્ટ પંજાબ એક્ટ ૧૪/૧૯૪૭ની કલમ ૫–બી ના ચોક્કસ શબ્દો મુજબ જ, આદેશ કરવામાં આવે ત્યારે જ તેની સાથે આખરીતા જોડાય છે. કાયદામાં જો આખરીતાના લક્ષણ સાથે નિર્ણય મેળવવાના અધિકાર જેવો કોઈ અધિકાર હોય તો પણ, તે કોઈપણ અર્થમાં નિહિત અથવા ઉપાર્જિત અધિકાર હોઈ શકે નહીં. જ્યાં સુધી વાસ્તવમાં નિર્ણય ન લેવાય ત્યાં સુધી તે ઉપાર્જિત થતો નથી, અને માત્ર તે સમયે જ દિલ્હી ક્લોથ એન્ડ જનરલ મિલ્સ કંપની લિમિટેડ વિરુદ્ધ ઇન્કમ–ટેક્સ કમિશનર(૧)ના કેસની જેમ આખરીતાનો

અધિકાર એક વિદ્યમાન અધિકાર બને છે. તેથી અમારો એવો અભિપ્રાય છે કે અમે જે પ્રકારના કેસની વિચારણા કરી રહ્યા છીએ તેના સમર્થનમાં કોલોનિયલ સુગર રિફાઇનિંગ કંપની લિમિટેડ વિરુદ્ધ અર્વિંગ(૨)ના સિદ્ધાંતનો આશરો લઈ શકાય નહીં.

તેમજ આ બાબતને "રદ કરાયેલા કાયદાના અગાઉના અમલ" વાક્યપ્રયોગના દાયરામાં પણ લાવી શકાય નહીં. વાસ્તવમાં, અરજદારના વિદ્વાન વકીલ જે દલીલ કરી રહ્યા છે તે "રદ કરાયેલા કાયદાના અગાઉના અમલ" માટેની નથી પરંતુ "અગાઉના કાયદાના ભવિષ્યના અમલ" માટેની છે. આવા અર્થઘટન માટે કોઈ વાજબીપણું નથી. તદુપરાંત, જો વર્તમાન કેસમાં પડતર અરજીના સંબંધમાં, કલમ ૫૮(૩)ના પ્રથમ ભાગના આધારે અગાઉનો રદ થયેલો કાયદો લાગુ રહેવાનો હોય, તો તેનો નિકાલ કરી શકે તેવી સત્તાધિકારીઓ કોણ છે તેવો પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય છે. માત્ર અગાઉના કાયદા હેઠળ કાર્યરત હોવાના નાતે જ કસ્ટોડિયન દ્વારા અને અપીલમાં કસ્ટોડિયન–જનરલ દ્વારા આ અરજીનો નિકાલ કરી શકાય. પરંતુ આવા કસ્ટોડિયન અથવા કસ્ટોડિયન–જનરલ તરીકે તેઓ રદ્દીકરણના પરિણામે અસ્તિત્વમાં રહ્યા નથી. માત્ર કલમ ૫૮(૩)નો બીજો ભાગ જ તેમને એવી રીતે ચાલુ રાખે છે જાણે કે તેમની નિમણૂકો નવા કાયદા હેઠળ કરવામાં આવી હોય—એક એવી સ્થિતિ કે જેનો ભાગ્યે જ વિરોધ થઈ શકે. રદ કરાયેલા કાયદાના ભવિષ્યના અમલની હદ સુધી, જો કોઈ હોય તો, તેમની પાસે કોઈ કાર્ય હોઈ શકે નહીં. વાસ્તવમાં, ૧૯૫૦ના એક્ટ ૩૧ની કલમ ૫૮ ના શબ્દોની સરખામણી જનરલ ક્લોઝીસ

એક્ટની કલમ ૬ ના શબ્દો સાથે કરવાથી જણાશે કે જો ધારાસભાનો ઈરાદો એવો હોત કે કાં તો પડતર કાર્યવાહી અગાઉના કાયદા હેઠળ ચાલુ રાખવાની હતી અથવા આવી પડતર કાર્યવાહીના સંબંધમાં નિર્ણયની આખરીતાના નિહિત અધિકાર જેવું કંઈક કે તેને મળતો આવતો કોઈ અધિકાર ઉદ્ભવવાનો હતો, તો કલમ ૫૮(૩)નો નકારાત્મક ભાગ રદ કરાયેલા કાયદાના માત્ર "અગાઉના અમલ" ને સુરક્ષિત રાખીને અટકી ગયો ન હોત. તેણે જનરલ ક્લોઝીસ એક્ટની કલમ ૬ ની બાકીની પેટા-કલમો (સી), (ડી) અને (ઈ) ના કેટલાક ભાગોમાંથી ઉછીનું લીધું હોત, અને પડતર કાર્યવાહીના સંબંધમાં અગાઉના કાયદાના ચાલુ રહેવા માટે સ્પષ્ટ શબ્દોમાં જોગવાઈ કરી હોત. સ્વાભાવિક રીતે જ જનરલ ક્લોઝીસ એક્ટની કલમ ૬ ની કોઈ ચોક્કસ પેટા-કલમ સંપૂર્ણપણે લઈ શકાઈ ન હોત કારણ કે તે ૧૯૫૦ના એક્ટ ૩૧ની કલમ ૫૮(૩)ના હકારાત્મક ભાગનો વિરોધાભાસ કરતી હોત અને તેના અંતર્ગત રહેલા વિચાર સાથે અસંગત હોત. તેથી, અમારો સ્પષ્ટ અભિપ્રાય છે કે અરજદાર કોલોનિયલ સુગર રિફાઇનિંગ કંપની લિમિટેડ વિરુદ્ધ અર્વિંગ(૧)ના કેસના સિદ્ધાંતની મદદ લઈ શકે નહીં, તેમજ તેમનો કેસ ૧૯૫૦ના એક્ટ ૩૧ની કલમ ૫૮ ની પેટા-કલમ (૩) ના પ્રથમ ભાગના દાયરામાં આવી શકે નહીં.

હવે વિચારણા માટેનો પ્રશ્ન એ છે કે ૧૯૫૦ના એક્ટ ૩૧ની કલમ ૫૮(૩)ના બીજા અને હકારાત્મક ભાગને કેવી રીતે સમજવો. આ ભાગ જણાવે છે કે "(રદ કરાયેલા) વટહુકમ દ્વારા અથવા તે હેઠળ આપવામાં આવેલી કોઈપણ સત્તાના ઉપયોગમાં કરવામાં આવેલ કોઈપણ કાર્ય અથવા લેવાયેલ કોઈપણ

પગલું આ કાયદા દ્વારા અથવા તે હેઠળ આપવામાં આવેલી સત્તાઓના ઉપયોગમાં કરવામાં આવેલ અથવા લેવાયેલ હોવાનું માનવામાં આવશે, જાણે કે આ કાયદો તે દિવસે અમલમાં હતો જ્યારે આવું કાર્ય કરવામાં આવ્યું હતું અથવા પગલું લેવાયું હતું". આનો અર્થ સમજવા માટે રદ કરાયેલા વટહુકમની યોજના, તે હેઠળ વાપરી શકાય તેવી સત્તાઓ, અને તે હેઠળ કરી શકાય તેવા કાર્યો અથવા લઈ શકાય તેવા પગલાંના સ્વરૂપ વિશે સામાન્ય ખ્યાલ મેળવવો ઉચિત છે. વાપરી શકાય તેવી સત્તાઓ વિવિધ કલમો પરથી એકત્રિત કરવાની છે અને સામાન્ય રીતે તે નીચેની શ્રેણીઓ હેઠળ આવે છે:

૧. નિમણૂકો કરવા બાબત—કલમો ૫ અને ૬.

૨. તપાસ હાથ ધરવા બાબત—કલમો ૭, ૧૬, ૧૯ અને ૩૮ અને તેના પરિણામે જાહેરાતો કરવા અથવા જાહેરનામા બહાર પાડવા બાબત.

૩. વિવિધ પ્રકારના પરિણામી અથવા વહીવટી આદેશો કરવા બાબત, જેમ કે કલમો ૯, ૧૦, ૧૧, ૧૨ અને ૨૧ હેઠળના આદેશો.

૪. અપીલો, પુનરાવલોકનો અથવા પુનરીક્ષણોની સુનાવણી કરવા અને તેનો નિકાલ કરવા બાબત—કલમો ૨૪, ૨૫, ૨૬ અને ૨૭.

૫. કેન્દ્ર સરકારની મુક્તિ આપવાની, નિર્દેશો આપવાની, નિષ્ક્રાંત મિલકતના સંબંધમાં પગલાં લેવાની, સત્તા સોંપવાની અને નિયમો બનાવવાની સત્તા—કલમો ૪૯, ૫૦, ૫૧, ૫૨ અને ૫૩.

તદુપરાંત એવી જોગવાઈઓ છે કે જે વિવિધ પરિણામો લાવે છે જેમ કે કસ્ટોડિયનમાં નિહિત થવું, કસ્ટોડિયનને ચુકવણી કરીને કાયદેસર મુક્તિ મેળવવી, જપ્તી વગેરે, કલમો ૭(૨), ૮, ૧૧, ૧૩, ૧૬(૩), ૧૯(૩), ૨૦ અને ૨૨ વગેરે. ઉપરોક્ત ગણતરી કોઈ પણ રીતે સર્વગ્રાહી હોવાનો હેતુ ધરાવતી નથી પરંતુ માત્ર વટહુકમની વિવિધ જોગવાઈઓની યોજનાને દર્શાવવા માટે છે કે જેના સંદર્ભમાં કાયદાની કલમ ૫૮ ને સમજવાની છે. વટહુકમની કલમ ૫૩ ના આધારે ઘડવામાં આવેલા નિયમો પણ છે કે જેના હેઠળ વિવિધ સત્તાઓ વાપરી શકાય છે, કાર્યો કરી શકાય છે અને પગલાં લઈ શકાય છે.

જો અગાઉના વટહુકમને રદ કરનારા ૧૯૫૦ના સેન્ટ્રલ એક્ટ ૩૧ની કલમ ૫૮(૩)ને ઉપરોક્ત યોજનાના સંદર્ભમાં સમજવામાં આવે, તો અરજદારના વિદ્વાન વકીલે સૂચવ્યા મુજબ કલમ ૫૮(૩)ના બીજા ભાગના અમલને માત્ર વહીવટી કાર્યવાહી પૂરતો મર્યાદિત રાખવાનું કોઈ કારણ નથી. વ્યાપક રીતે કહીએ તો, કલમ ૫૮(૩)નો બીજો ભાગ કાયદાની સમગ્ર યોજના અને તેની તમામ જોગવાઈઓનો ઉલ્લેખ કરે છે. તેથી, અમે એ વાત સાથે સંમત થઈ શકતા નથી કે કસ્ટોડિયન–જનરલ દ્વારા પુનરીક્ષણ સત્તાઓનો ઉપયોગ ૧૯૫૦ના સેન્ટ્રલ એક્ટ ૩૧ની કલમ ૫૮(૩) હેઠળ આવરી લેવાયેલો નથી. અમારા અભિપ્રાય મુજબ, ૨૦ માર્ચ, ૧૯૫૨ના રોજ એડિશનલ કસ્ટોડિયન દ્વારા પસાર કરાયેલા બહાલીના આદેશને ૧૯૫૦ના સેન્ટ્રલ એક્ટ ૩૧ની કલમ ૪૦ હેઠળ પસાર કરાયેલો આદેશ માનવો જ જોઈએ અને તે રીતે તે સદરહુ કાયદાની કલમ ૨૭ હેઠળ કસ્ટોડિયન–જનરલની પુનરીક્ષણ સત્તાને આધીન છે.

ત્યારબાદ એવી દલીલ કરવામાં આવી છે કે જ્યારે પક્ષકારોમાંથી કોઈ પક્ષકાર દ્વારા મામલો અપીલમાં લઈ જવામાં ન આવ્યો હોય ત્યારે પુનરીક્ષણ સત્તા વાપરી શકાય નહીં, અને ગમે તે સંજોગોમાં તેને ગેરકાયદેસરતા અથવા અધિકારક્ષેત્રના અભાવના કિસ્સાઓ પૂરતી જ મર્યાદિત રાખવી જોઈએ. પરંતુ આ કાયદાની કલમ ૨૭ કસ્ટોડિયન દ્વારા પસાર કરાયેલા કોઈપણ આદેશને આવરી લેવા માટે પૂરતી વ્યાપક છે અને કસ્ટોડિયન–જનરલ તેમાં પસાર કરાયેલા કોઈપણ આદેશની કાયદેસરતા અથવા ઔચિત્ય વિશે પોતાની જાતને ખાતરી કરવાના હેતુથી કોઈપણ કાર્યવાહીનો રેકોર્ડ કોઈપણ સમયે મંગાવી શકે છે અને તેના સંબંધમાં પોતાને યોગ્ય જણાય તેવો આદેશ પસાર કરી શકે છે. તેથી, અમારો સ્પષ્ટ અભિપ્રાય છે કે વર્તમાન કેસમાં કસ્ટોડિયન–જનરલ દ્વારા પુનરીક્ષણ સત્તાનો ઉપયોગ તેમના અધિકારક્ષેત્રમાં હતો અને કાયદેસર હતો.

હવે પછી વિચારવાનો પ્રશ્ન અમારી સમક્ષ અપીલ હેઠળના કસ્ટોડિયન–જનરલના પુનરીક્ષણ આદેશના ગુણદોષ અંગેનો છે. અરજદારના વિદ્વાન વકીલે વિવિધ કારણોસર તેના પર આક્ષેપ કર્યો હતો. તેમણે ભારપૂર્વક જણાવ્યું કે વિદ્વાન કસ્ટોડિયન–જનરલે જે કારણસર એડિશનલ કસ્ટોડિયનનો આદેશ રદ કર્યો, એટલે કે અગાઉના ફાળવણીદારોને નોટિસનો અભાવ, તે સંપૂર્ણપણે અસમર્થનીય છે. તેમણે એવી દલીલ કરી હતી કે જમીનમાં ફાળવણીદારોનું એવું કોઈ હિત ન હતું કે જે તેમને બહાલી માટેની અરજીનો વિરોધ કરવાનો હક્ક આપે, તેઓ વધુમાં વધુ માત્ર ત્રણ વર્ષ માટેના પટ્ટાધારકો હતા જે મુદત એડિશનલ કસ્ટોડિયન દ્વારા બહાલીનો આદેશ પસાર થયા પછી ટૂંક સમયમાં જ

પૂર્ણ થવાની હતી. તેમણે ધ્યાન દોર્યું કે ૨૩ ફેબ્રુઆરી, ૧૯૪૮ના રોજ બહાલી માટેની અરજી દાખલ થતાં જ, ઢોલ પીટીને તથા તે વિસ્તારમાં ચોંટાડીને અને ઇન્ડિયન ન્યૂઝ ક્રોનિકલમાં પ્રસિદ્ધિ દ્વારા સામાન્ય નોટિસ આપવામાં આવી હતી, તે સમયે કબજો ધરાવતી વ્યક્તિઓ માત્ર જમીન પરના અગાઉના ગણોતિયાઓ જ હતા, જેમણે કાં તો અરજદારની કબૂલાત કરી હતી અથવા ગામ છોડી દીધું હતું, અને ફાળવણીદારો ઘણા સમય પછી અને બહાલીની કાર્યવાહીના નિકાલ દરમિયાન કબજામાં આવ્યા હતા અને સંભવતઃ તેના પરિણામને આધીન હતા. તેમણે એ પણ ધ્યાન દોર્યું કે ૧૯૫૦ના એક્ટ ૩૧ હેઠળ આ સંબંધમાં નિયમો અમલમાં આવ્યા ત્યારે પણ, જો કસ્ટોડિયન તબદીલ કરનાર અને મેળવનાર સિવાયની અન્ય વ્યક્તિઓને હિત ધરાવતી વ્યક્તિઓ ગણે તો તેમને નોટિસ આપવી એ કસ્ટોડિયનની સ્વેચ્છાધીન સત્તા હતી, અને ભારપૂર્વક જણાવ્યું કે જે અધિકારી શ્રી આર. દયાલે ફાળવણી કરી હતી તેમણે જ બહાલી પણ આપી હોવાથી, તેમને જે ત્રણ વર્ષની મુદત માટે કબજો સોંપવામાં આવ્યો હતો તેની મુદત ટૂંક સમયમાં સમાપ્ત થતી હોવાને ધ્યાનમાં રાખીને તેમણે તેમને કોઈ નોટિસ ન આપીને પોતાની સ્વેચ્છાધીન સત્તાનો યોગ્ય ઉપયોગ કર્યો હોવાનું માનવું જોઈએ. એવી ભારપૂર્વક રજૂઆત કરવામાં આવી છે કે ઉપરોક્ત બાબતોને અને ખુદ કસ્ટોડિયન–જનરલના એવા સ્પષ્ટ તારણોને ધ્યાનમાં રાખીને કે અદલાબદલીનો વ્યવહાર સાચો અને શુદ્ધબુદ્ધિપૂર્વકનો હતો, બહાલીનો આદેશ રદ કરવો એ સંપૂર્ણપણે અયોગ્ય અને વિકૃત હતું, ખાસ કરીને જ્યારે ફાળવણીદારોએ પોતે અપીલ કે પુનરીક્ષણ દ્વારા

બહાલીના આદેશને પડકાર્યો ન હતો. બીજી તરફ સામાવાળા તરફથી ઉપસ્થિત રહેલા વિદ્વાન સોલિસિટર–જનરલે ધ્યાન દોર્યું હતું કે ઓક્ટોબર ૧૯૭૯માં છવ્વીસ વિસ્થાપિત પરિવારોને ફાળવણી કરવામાં આવી હતી અને તેઓ જમીનનો વાસ્તવિક ખેતી કબજો ધરાવતા હતા, તેમણે મકાનો બાંધ્યા હતા અને ગામમાં સ્થાયી થયા હતા, માર્ચ ૧૯૫૨માં તેમની પીઠ પાછળ જ્યારે બહાલીનો આદેશ પસાર કરવામાં આવ્યો ત્યારે તેઓ તેમના ખેતરો અને ઘરબારમાંથી બેદખલ થવાના તોળાઈ રહેલા જોખમમાં મુકાઈ ગયા હતા, અને કુદરતી ન્યાયની આ પ્રાથમિક આવશ્યકતા હતી કે જે વ્યક્તિઓના અધિકારો અને હિતો પર આટલી ગંભીર અસર થતી હોય તેમને બહાલીનો એવો આદેશ પસાર કરતાં પહેલાં સુનાવણીની તક મળવી જોઈતી હતી જેના પરિણામે તેમની બેદખલી થાય. તેમણે એવી પણ રજૂઆત કરી હતી કે શ્રી આર. દયાલ દ્વારા વિસ્થાપિત વ્યક્તિઓના પુનર્વસન અને તેમને ખેતીની જમીનની ફાળવણી અંગેની સરકારની નીતિને ધ્યાનમાં લીધા વિના બહાલીનો આદેશ પસાર કરવામાં આવ્યો હતો. અમારા અભિપ્રાય મુજબ, વિદ્વાન સોલિસિટર–જનરલની રજૂઆતોમાં નોંધપાત્ર વજન છે. બહાલીનો આદેશ પસાર થયો તે પહેલાં ફાળવણીદારોને જમીનનો કબજો સોંપવામાં આવ્યો હતો અને તેઓ બે વર્ષથી વધુ સમયથી તેની ખેતી કરી રહ્યા હતા તે હકીકતને અવગણી શકાય નહીં. બહાલીનો વિરોધ કરવામાં તેમનું મહત્વનું હિત હતું કારણ કે તેનાથી તેમના કબજા અને વસવાટમાં ખલેલ પહોંચવાનું પરિણામ આવતું હતું. જો તેઓ માત્ર કામચલાઉ ફાળવણીદારો અથવા પરવાનગીધારકો હતા તેમ માની લેવામાં આવે તો પણ, કુદરતી ન્યાયની

એવી માંગ હતી કે જે આદેશ સીધો જ તેમની બેદખલી તરફ દોરી જતો હોય તેવો આદેશ પસાર કરતાં પહેલાં, તેમને તેની સામે કારણ દર્શાવવાની તક આપવી જોઈતી હતી. તેથી, આ બાબતમાં મહત્વનું હિત ધરાવતા ફાળવણીદારોને નોટિસ આપવામાં નિષ્ફળ જવાના આધારે બહાલીનો આદેશ રદ કરવામાં કસ્ટોડિયન–જનરલ સંપૂર્ણપણે વાજબી હતા.

અપીલ હેઠળનો આદેશ કાયદાની કલમ ૨૭ હેઠળ કસ્ટોડિયન–જનરલમાં નિહિત થયેલી પુનરીક્ષણની વ્યાપક સત્તાઓના આધારે પસાર કરવામાં આવેલો આદેશ છે. આ અધિકારક્ષેત્ર સ્પષ્ટપણે સ્વેચ્છાધીન છે. પરંતુ કસ્ટોડિયન–જનરલ સાથે અમે એ બાબતે સંમત છીએ કે એડિશનલ કસ્ટોડિયને ફાળવણીદારોને નોટિસ આપ્યા વિના અદલાબદલીને બહાલ કરવી જોઈતી ન હતી, તેમ છતાં અમારો એવો અભિપ્રાય છે કે કસ્ટોડિયન–જનરલે, વ્યવહાર સાચો હતો અને શુદ્ધબુદ્ધિથી કરવામાં આવ્યો હતો તથા અરજદારે લાહોર ખાતેની પોતાની કિંમતી મિલકત ગુમાવી દીધી હતી તેવું તારણ આપ્યા પછી, સમગ્ર પ્રશ્નને ખુલ્લો રાખીને આ બાબતને માત્ર કસ્ટોડિયન સમક્ષ રિમાન્ડ કરવી જોઈતી ન હતી. આ બાબત ૧૯૪૮થી પડતર છે અને તેનાથી સંબંધિત તમામ પક્ષકારોને ભારે મુશ્કેલી પડી છે. ફાળવણીદારો લાંબા સમયથી કબજામાં છે અને તેમણે જમીનનો વિકાસ કર્યો છે. બીજી બાજુ, અરજદાર સાત વર્ષથી વધુ સમયથી પોતાની અદલાબદલીના ફળથી વંચિત રહ્યા છે. આ સંજોગોમાં, યોગ્ય માર્ગ એ હતો કે કસ્ટોડિયન–જનરલે પોતે જ તપાસ કરવી જોઈતી હતી કે શું ફાળવણીદારોને ગામની અન્ય જમીનો પર અથવા અન્યત્ર સમાવી શકાય કે કેમ,

અથવા શું અરજદારને જમીનના અમુક ભાગનો કબજો આપી શકાય કે કેમ અથવા તેના બદલામાં વળતર આપી શકાય કે કેમ, જેથી પક્ષકારો વચ્ચે સામ્યતાનું સમાયોજન થઈ શકે. બહાલીનો આદેશ માત્ર રદ કરીને અને કેસ કસ્ટોડિયન સમક્ષ રિમાન્ડ કરીને, કસ્ટોડિયન–જનરલે મુકદ્દમાને લંબાવ્યો છે અને વધુ અનિશ્ચિતતા ઊભી કરી છે. અમારું માનવું છે કે આ પહેલેથી જ લંબાયેલી બાબતમાં અપીલ અને પુનરીક્ષણ દ્વારા થતા વધુ વિલંબને ટાળવા માટે, કસ્ટોડિયન–જનરલે ચોક્કસ બાબતો પર કસ્ટોડિયન પાસેથી અહેવાલ મંગાવીને, જરૂર જણાય તો, આ બાબતનો જાતે જ આખરી નિકાલ કરવો જોઈતો હતો.

અપીલ મંજૂર કરવામાં આવે છે અને કસ્ટોડિયન–જનરલનો આદેશ રદ કરવામાં આવે છે. કેસ તેમને પરત મોકલવામાં (રિમાન્ડ કરવામાં) આવે છે જેથી તેઓ આ ચુકાદાના પ્રકાશમાં તેના પર પુનર્વિચારણા કરીને તેનો નિકાલ કરી શકે. ખર્ચ અંગે કોઈ આદેશ કરવામાં આવતો નથી.

This judgment has been translated using an AI-assisted translation tool.

==========

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

==========